

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ДЛЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

УДК 371.037(4)“715”

Руслан Басенко

Полтавський інститут економіки і права

ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ORCID ID 0000-0001-9760-6321

DOI 10.24139/2312-5993/2024.06/160-171

“PERFECTIO HOMINIS”: ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У РАНЬОМОДЕРНИХ УЯВЛЕННЯХ ПРО ЦІЛІСНУ ОСВІТУ ТА ФОРМУВАННЯ ДОСКОНАЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено порівняльному історико-педагогічному аналізу розуміння змісту, ролі і значення фізичного виховання у світських і релігійних світоглядних системах раннього Нового часу. Розглянуто ідейно-інтелектуальну дискусію про значення фізичного виховання, прослідковано її змістову динаміку в залежності від розвитку гуманізму в ранній Новий час: християнського, ренесансного, протестантського, католицького. Підкреслено, що розвиток ренесансної ідеї цілісної освіти особистості зумовив активну інтеграцію ідеї фізичного виховання в ранньомодерні освітні практики, які орієнтувалися на формування досконалої особистості (“perfectio hominis”). Наголошено, що з розвитком ранньомодерного суспільства фізичне виховання поступово вийшло «з тіні» Середньовіччя, про його важливість почали активно дискутувати філософи, а реформатори шкільної справи успішно та конструктивно інтегрували фізичну культуру в тогочасний освітній процес. Зроблено висновок, що динамічне інституціонування гуманістичної освіти в країнах Європи було яскравою верифікацією її виправданості та затребуваності цілісного підходу до освіти і виховання особистості.

Ключові слова: цілісна освіта, особистість, фізичне виховання, гуманізм, антропоцентризм, досконала особистість (“perfectio hominis”), ранній Новий час, християнський гуманізм, ренесансний гуманізм, католицький (посттридентський) гуманізм, протестантський гуманізм.

Постановка проблеми. Нині, фізичний розвиток людини впевнено демонструє статус візійної цінності сучасного світу, а здоров'я та життєстверджуючий світогляд стають основою професійного, соціального успіху та життєвого благополуччя. Цілком закономірно, що ідея фізичного виховання вже багато років поспіль є невід'ємним складником інноваційної стратегії перебудови освітнього середовища. Водночас історичний досвід свідчить, що природовідповідна ідея цілісного розвитку тілесних, духовних та інтелектуальних сил особистості тривалий час виборювала можливості для широкого втілення в соціокультурному середовищі та освітній практиці. Формування модерної концепції фізичного виховання належить добі пізнього середньовіччя та початку раннього Нового часу, в християнсько-

гуманістичному дискурсі яких активно відбувалося подекуди приховане, почасти відкрите змагання за першість між етичним та естетичним. Така ідейно-інтелектуальна боротьба поступово вирішувалася якщо не однозначною перемогою естетичного педагогічного ідеалу, то принаймні ідеєю гармонії морально-етичного та естетичного, результатом якої була ідея цілісної освіти особистості. В інтелектуальному середовищі ренесансних мислителів, міської інтелігенції, лідерів реформування церковного життя все впевненіше, гучніше і переконливо лунала думка про важливість розвитку *“perfectio hominis”* – досконалої особистості, яка б успішно змогла розвинути як етичний потенціал (мова йшла про тогочасні цінності побожності й благочестя), так і приділила б повноцінну увагу розбудові розуму, інтелектуальному поступові, удосконаленню фізичних сил та фізичному розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. Історико-педагогічне вивчення генези ідеї фізичного виховання у ранньомодерному європейському суспільстві було предметом наукових студій вчених, які аналізували як педагогічний вимір епохи європейського Відродження та раннього Нового часу, так й розглядали цивілізаційну історію фізичного виховання. Окремо виділимо історико-педагогічні доробки І. Беха, Г. Васяновича, Л. Ваховського, Б. Года, М. Гриньової, М. Євтуха, П. Котлярова, О. Лавріненка, О. Сухомлинської, З. Хижняк, І. Цебрій, М. Ярмаченка та інших. У дослідженнях вчені розкривали генезу та зміст ідеї фізичного виховання, вивчали ранньомодерні практики і методики розвитку фізичної культури тогочасних дітей та молоді. Водночас історико-педагогічна компаративістика ідеї фізичного виховання як складника цілісної освіти особистості в ранньомодерних світських і релігійних світоглядних системах не була предметом окремого студіювання.

Мета статті полягає в історико-педагогічному аналізові ціннісно-смислових засад гуманістичної ідеї фізичного виховання особистості в ренесансно-гуманістичному контексті європейської педагогічної історії раннього Нового часу, висвітленні змісту ідеї розвитку фізичної культури в світських і релігійних світоглядних системах у ранній Новий час.

Методи дослідження. Розв'язання завдань цієї історико-педагогічної студії побудовано на основі комплексу методів, як загальнотеоретичних, так і спеціальних. Поряд із використанням аналізу, систематизації, пояснення, порівняння, інтерпретації, важливе значення становили спеціальні методи: метод історико-педагогічної реконструкції, який залучено для відтворення змісту ранньомодерної ідеї фізичного

виховання особистості; метод історико-педагогічної компаративістики – для зіставлення ренесансного, протестантського та єзуїтського тлумачень ідеї фізичного виховання, визначення спільного та відмінного в їхніх трактуваннях фізичної культури та її ролі в освітньому процесі; герменевтичний метод – для роботи з історичними, теологічними, філософськими першоджерелами, їхньої внутрішньої та зовнішньої критики тощо.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що епоха європейського Відродження стала перехідним періодом від пізнього Середньовіччя до раннього Нового часу. Суспільні зміни, які були започатковані відкриттям Нового світу та Реконкістою набули системного характеру, а їхня впливовість засвідчила цивілізаційний злам. Мова йде про утвердження суттєво нової антропоцентричної картини світу та легітимацію гуманістичного світогляду, відродження ідей античності та повернення до світських наук (*“humanae litterae”*), наукову революцію та формування «республіки вчених», культурну революцію та розвиток ренесансного мистецтва, релігійно-світоглядні зміни та появу протестантизму в християнській сім'ї, серйозні суспільно-політичні перетворення та утвердження плюралістичної системи суверенних держав, активну реформу шкільної та вищої освіти, інші соціокультурні зміни, які за влучним висловом Умберто Еко стали «водолілом сучасної епохи» (Еко, 2020, с. 6, 10).

Діалектично причиною, і водночас наслідком зазначених подій, стали ціннісно-світоглядні перетворення, які з одного боку були започатковані світським Ренесансом (Південне (італійське) та Північне (насамперед нідерландське) Відродження), а з іншого – відобразили ідейно-інституційну дискусію протестантської Реформації та католицької Реформи. Нові ідеї про розвиток досконалої людини та цілісну освіту особистості в унісон висловлювали чимало тогочасних інтелектуалів. Це такі мислителі, філософи та організатори шкільної справи як Л.Б. Альберті, П.П. Верджеріо, М. Веджо, Х.Л. Вівес, Вітторіно Рамбальдоні да Фельтре, Гуаріно Гуаріні да Верона, Еразм Роттердамський, М. Лютер, Ігнатій Лойола, Ф. Меланхтон, М. Монтень та інші. Маючи досить різні ідейно-світоглядні переконання, почасти синкретичні або еkleктичні за змістом, мислителі спільно демонстрували зростання інтересу до вивчення людини, до осмислення її місця і ролі у світобудові. Винятково важливе значення становив спільний погляд на виховання, яке почали розуміти як

основну траєкторію розвитку особистості та гуманізм, ідеологія якого склала підґрунтя для розвитку ідеї цілісної освіти.

Із часом середньовічне уявлення про «вторинність» тіла та земного життя змінилося думкою про важливість розвитку сутнісних фізичних сил, про необхідність досягнення тілесно-душевної гармонії. Естетично досконале людське тіло та фізична сила особистості стали предметом уваги не лише мистецтва. У педагогічних трактатах і шкільних курикулумах (статутах, програмах, стандартах) поступово з'явилися положення про фізичне виховання, про важливість інтеграції в освітній процес спортивних ігор, гімнастичних вправ, гри в м'яч, фехтування тощо. Почала досить безапеляційно звучати вимога неприпустимості тілесних покарань учнів, які були властиві середньовічній педагогіці. Більше того, у ренесансних педагогічних трактатах було підкреслено необхідність впорядкування навчання з точки зору визначення тривалості занять і перерв для відпочинку, передбачалася необхідність літніх вакацій (відпочинку) для оздоровлення молоді, було звернено увагу на виняткову важливість розвитку матеріальної бази закладів освіти, яка б сприяла формуванню модерного освітнього середовища, здатного реалізувати ренесансне бачення всебічного і гармонійного розвитку учнів та молоді.

Мислителі, філософи, релігійні діячі та педагоги раннього Нового часу, попри світоглядну розрізненість, що цілком відповідала перехідному духу епохи, однак порушили питання про пріоритет цілісного «виховання душі і тіла», про необхідність цілеспрямованого розвитку досконалої та гармонійно розвиненої особистості. Фізичне виховання поступово вийшло «з тіні» середньовічності, про його важливість почали активно дискутувати філософи, а реформатори шкільної справи успішно та конструктивно інтегрували фізичну культуру в тогочасний освітній процес. Це ефективно відбувалося в колегіумах ордену єзуїтів, протестантських гімназіях, а на східнослов'янських теренах – у братських православних школах.

Єдність розумового, морального і фізичного виховання поступово виборола пріоритетний статус в системі цінностей ранньомодерної гуманістичної педагогіки. Фізичне виховання якщо не набувало пріоритетного значення, то все ж почало активно інтегруватися в тогочасний освітній процес. Сучасний ренесансознавець Борис Год підкреслював: «... фізичне виховання в епоху європейського Відродження розцінювалося майже так само, як

розуміє його сучасна педагогіка: його мета й завдання полягають у тому, щоб сприяти фізичному розвитку організму, збереженню і вдосконаленню його природних потенцій, забезпечувати всебічний і гармонійний розвиток особистості, її багатогранне життя та діяльність у суспільстві. Ідеалом гуманістичного виховання була тілесно й душевно здорова, красива, міцна, загартована з дитинства людина, відважний воїн і захисник держави, особистість, здатна зносити удари фортуни та протистояти їй (Год, 2004, с. 165-166).

Фізичне виховання у християнському гуманізмі. Відомо, що середньовічна освіта була побудована на духовно-моральній парадигмі, яку сформуvalи ранньохристиянські наставники. Як довела сучасна дослідниця середньовічної європейської педагогіки Ірина Цебрій, в основі тогочасної освіти було поставлено мету – «...виховати освіченого і глибоко віруючого священнослужителя (або державного діяча), майбутнього наставника» (Цебрій, 2011, с. 333). Звісно, частково фізичне виховання мало місце в системі координат середньовічного педагогіки, водночас його можливості були досить обмежені визначальним впливом духовного етико-морального та богословського контексту. Із поступовими світоглядними змінами, що поширилися в епоху пізнього Середньовіччя, визріла й педагогічна дискусія про важливість і необхідність фізичного виховання. Її творцями були т. зв. «побожні гуманісти» (*“frommer humanism”*), лідери християнського гуманізму – нового суспільно-релігійного руху (переважно «північного» Відродження), учасники якого радикально не пориваючи з католицькою теолого-догматичною традицією, закликали суспільство звернути увагу на індивідуальність та особистісний аспект буття людини, спробували вирішити ключову дискусію про призначення людини – активне життя (*“vita activa”*) або споглядання (*“vita contemplativa”*) на користь активного та діяльнісного перетворення світу.

Ідея фізичного виховання, висловлена насамперед Еразмом Роттердамським, була репрезентована насамперед християнським гуманізмом, який якщо й секуляризувався, то досить поступово, не пориваючи з релігійною традицією та повільно набував суто світського змісту. Педагогічні ідеї щодо важливості піклування про фізичний розвиток особистості формувалися на перехресті різних світоглядних традицій, насамперед фундаментального католицького ригоризму та щойно «народженого» гуманістичного антропоцентризму, який потребував значного часу для зміцнення та легітимації у

ранньомодерному європейському суспільстві. В освітній парадигмі європейців поняття «здоров'я», «фізичний розвиток» та «фізична культура» у перехідну епоху займали «серединне місце», тривалий час залишаючи пріоритетність за духовністю та християнським аскетизмом. Водночас факт привернення уваги до фізичного виховання вже безповоротно заклав основи його майбутнього впровадження в широку освітню практику.

Фізичне виховання у ренесансному гуманізмі. Висловлена християнськими гуманістами педагогічна вимога про гармонійний розвиток «душі і тіла» започаткувала поступовий перегляд дещо нігілістичного середньовічного ставлення до тілесного здоров'я людини. Продовження такої педагогічної дискусії відбувалося в межах ренесансного гуманізму – гуманістичного суспільно-інтелектуального руху, лідери якого значно радикальніше за християнських гуманістів говорили про пріоритети антропоцентризму та гуманізму, звертали увагу на необхідність раціонального та світського переосмислення освітньо-виховної практики. Ренесансні гуманісти утвердили розуміння людини як тілесно-духовної цілісності, проголосили завдання досягнення гармонії тіла та душі, зробили успішну спробу подолати середньовічну упередженість щодо тілесної субстанції та фізичних потреб особистості. Історико-педагогічний аналіз творчої спадщини ренесансних мислителів свідчить, що акценти тогочасної педагогічної дискусії суттєво переміщувалися у бік здоров'я та здорового способу життя. Гуманісти, наголошуючи на цілісному підході до виховання особистості, гармонізували тілесний та духовний розвиток, педагогічний пошук неухильно рухався до формування концепції цілісної освіти особистості.

Говорячи про гуманістичну програму фізичного розвитку та здорового способу життя ренесансні мислителі (Л.Б. Альберті, П.П. Верджеріо, Е.С. Піколоміні та інші) окремо наголошували на необхідності фізичних вправ та гімнастики, загартування та рухливих ігор, військової підготовки, активного відпочинку тощо. У численних трактатах та епістолярній спадщині мислителі обговорювали виняткову важливість гімнастичних вправ, бігу, стрибків, боротьби, метання списів, закликали влаштовувати спортивні змагання та турніри. Окремо гуманісти звертали увагу на здоровий спосіб життя, раціональний режим відпочинку та харчування, дотримання правил особистої гігієни, проведення профілактичних бесід щодо шкоди зловживання алкоголем тощо (Год, 2004, с. 169-176).

Фізичне виховання у протестантському гуманізмі.

Мислителі, філософи та педагоги Ренесансу виконали винятково важливу місію – започаткували дискусію та привернули увагу на необхідність інтеграції фізичного виховання в оновлену систему тогочасної освіти. Водночас практичними реформаторами виступили оновлені гілки християнства – протестантизм, який був новою течією християнського віровчення та модернізований в результаті внутрішньої реформи католицизм, який за назвою Тридентського собору, умовно ідентифікують як посттридентський.

Процес інституційного оновлення освіти було започатковано заснуванням протестантських гімназій. Програма змін в тогочасній освіті була пропрацьована лідерами Реформації – Томасом Мюнцером, Мартіном Лютером, Жаном Кальвіном, Ульрихом Цвінглі, Філіпом Меланхтоном та іншими реформаторами. В оприлюднених творах і трактатах засновники Реформації досить розлого та детально описали не лише мотивацію необхідності освітніх змін, але й визначили чіткі кроки такого реформування.

Засадничі положення щодо реформування освіти Мартін Лютер виклав у «Посланні до радників усіх міст землі німецької. Про те, що їм слід засновувати й підтримувати християнські школи», оприлюдненому в 1524 році. У зверненні реформатор констатував системну кризу тогочасної освіти і закликав до кардинальної її перебудови. Середньовічну освіту Мартін Лютер називав «осередком духовного розбою» та оголошував про необхідність створення «народної школи», яка б виховувала не лише майбутніх священників, але всю «милу молодь», «дорогоцінну окрасу» суспільства, аби вона не стала «здобиччю диявола» (Лютер, 1992, с. 169-163). Мартін Лютер захоплювався античним досвідом організації освіти, де «... дітей виховували так, що вони з п'ятнадцяти, шістнадцяти, двадцяти років досконало знали латину і грецьку мови та «вільні мистецтва», добре розумілися у військовій справі та державному управлінні, відзначалися дотепністю, розважливістю, вихованістю...» (Лютер, 1992, с. 161).

Окрему увагу Мартін Лютер радив приділяти фізичному вихованню, а школи зобов'язував піклуватися про фізичний розвиток учнів. Він підкреслював, що «... діти відчують потребу в тому, щоб побігати, пострибати, щось змайструвати. І було б негоже заборонити їм те, до чого вони мають схильність. Чому б не створити такі школи,

де все це заохочувалося б? ...виросли прекрасно виховані люди, здатні до будь-якої діяльності» (Лютер, 1992, с. 171).

На винятковому значенні реформування освіти наголошував і найближчий сподвижник Мартіна Лютера Філіп Меланхтон. У промові «Про поліпшення навчання юнаків», а також у «Настановах візитаторів призначених для пасторів в землях герцога Генріха Саксонського» Філіп Меланхтон підкреслював, що занепад релігії та соціокультурного життя був викликаний руйнуванням античної цивілізації. Відтак відновлення релігії неможливе без відновлення науки, «... адже той, хто покликаний навчати інших, повинен багато знати і мати особливі якості, для здобуття яких необхідно довго працювати, починаючи з малих років» (Котляров, 2020, с. 70-71).

Як бачимо, педагогіка Реформації закликала до активного впровадження ідеї фізичного виховання й піклування про здоров'я дітей у процесі шкільного навчання. Локацією її втілення були протестантські гімназії (найвідоміші – гімназії Й. Штурма, Ф. Троцендорфа, Й. Камераріуса та інших). Одним, із найуспішніших тогочасних планів запровадження фізичного виховання був проект керівника гімназії міста Нюрнберга Йоахіма Камераріуса, який він виклав у трактаті «Діалог про гімназії» (1526 рік).

Діалог відбувався між учнем гімназії та співрозмовником, в якому вони обговорювали проблематику доцільності фізичних вправ для розвитку учнів. Співрозмовник скептично говорив про фізичне виховання. Водночас учень пояснював, що піклування про тіло слід розуміти як його правильне виховання, «...адже душу не можна ані тримати в порядку, ані виховувати, якщо не буде в порядку тіло. Якщо тіло слабе, слабка й душа, а в міцному тілі – міцна душа, і в обох випадках потрібне виховання» (“disciplina”) (Camerarius, 1536).

Діалог також засвідчує, що в Німеччині педагоги прагнули продовжити грецьку традицію фізичного виховання. Мова йшла про залучення до шкільної програми античного п'ятиборство: біг, стрибки, боротьбу, плавання, кидання диска (“currendo”, “saltando”, “pugnando”, “in equis et pedibus” – верхи й на ногах, “tranando rapidissimos amnes”, “iaciendis pro disco ponderosissimis saxis” – важкі камені). За результатами такого збагачення освітньої програми «...ті, хто має слабе здоров'я (“tali in vita valetudine”), стануть здоровими (“bona fuerint et sano corpore”))» (Camerarius, 1536).

Фізичне виховання у католицькому (посттридентському) гуманізмі. Вагомим чинником розвитку педагогічних ідей та освітніх практик фізичного виховання була його «адвокація» та лобювання в системі оновленого посттридентського католицизму, інституційним репрезентантом якого виступила система єзуїтської освіти. Її засновники – Ігнатій Лойола, Ф. Ксаверій, Я. Лаїнес, Є. Надаль, Х. Поланко, А. Сальмерон, П. Фарв та інші, будучи активними захисниками католицької традиції з її філософією аскетизму та навіть «умертвління плоті», все ж серйозно зважили на потреби ранньомодерного суспільства та суттєво змінили як ідеологію, так й методи організації шкільної справи, успішно інтегрувавши ціннісно-сміслові контексти гуманістичної філософії у власну систему освіти. Така технологія дала можливість учителям-єзуїтам запропонувати нову модель освіти, яка за влучним твердженням сучасних дослідників Василя Кметя та Олега Духа, становила собою «... латинське шкільництво із збереженням місця дохристиянської античності, належним чином очищеної від будь-яких небезпечних писань, натомість поширеної на християнство, яке у такий спосіб використовує для себе престиж гуманізму» (Ratio Studiorum, 2008, с. 10).

Візійні положення здоров'язберігаючого світогляду декларувалися у програмних документах ордену єзуїтів. У статуті організації було підкреслено, що необхідно особливо піклуватися про власне тіло та здоров'я, щоб зберегти сили, які необхідні для служіння Богу. Не варто доводити аскетизм до крайнощів, позбавляючи себе сил. Фізична праця не повинна шкодити організму. Тривалі нічні молитви – заборонені. У кожній колегії слід дотримуватися гігієни» (Конституції, 2005, с. 9-12). Із наведеного видно, що у статуті ордену єзуїтів містилася регламентація режиму харчування, наголошувалося на домірності фізичної праці, прописувався превентивний (запобіжний) механізм релігійної екзальтації (затьмарення), проголошувався обов'язок кожному ченцю піклуватися про власне здоров'я шляхом гігієни, гімнастичних вправ, режиму дня і ночі. Все це – основи здоров'язберігаючих технологій єзуїтства.

Мета фізичного виховання, яку ставили перед освітою єзуїти, добре прослідковується у вимогах до нових членів ордену, які визначалися в «Конституціях Товариства Ісуса». Із них видно, що кандидати на вступ до ордену «... мають відзначитися приємним зовнішнім виглядом та міцним здоров'ям і мати відповідний вік та

запас сил, аби не відступати перед фізичною працею, з потребою у якій стикається Товариство» (Конституції, 2005, с. 76).

Орденська педагогіка, за підсумками інституціювання якої, учителі-єзуїти вибороли статус «вчителів Європи», в значній мірі долучилася до практичного впровадження ідей фізичного виховання в освітній процес єзуїтських колегіумів. У школах ордену скасували тілесні покарання, віддаючи перевагу бесідам та духовним вправам; фізичний стан на фізична форма вихованців стала предметом особливої уваги учителів; єзуїтський шкільний статут "Ratio Studiorum" (1599 рік) із детальністю, яка б вразила й сучасного діловода або законодавця, регламентував розклади занять, вакації (відпочинок), вимоги до гігієни в приміщеннях, перевірку харчування учнів, наявність просторих та світлих навчальних аудиторій тощо. Саме в орденському шкільному статуті вперше вводився графік навчальних занять, який передбачав проведення в усіх єзуїтських колегіумах лише чотирьох занять на день – два до обіду, два – після (Ratio Studiorum, 2008).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Як бачимо, розвиваючи ідею цілісної освіти лідери світського та релігійного гуманізму значно долучилися до актуалізації та впровадження в широку освітню практику ідеї фізичного виховання та розвитку фізичної культури особистості. В інтелектуальному середовищі християнського та ренесансного гуманізму зроста та теоретично збагатилася ідея фізичного виховання, було доведено її несуперечність етико-моральному зростанню особистості, земне та небесне, тілесне та духовне поступово здобували гармонію та цілісність, зникав властивий середньовіччю антагонізм. Практичне впровадження фізичного виховання належить релігійним реформаторам, які визначили освіту ключовим засобом і середовищем поширення оновленого християнського вчення. Попри очевидну релігійну мотивацію, розвиток тогочасної освіти набув виняткового за масштабами імпульсу. Нова модель гуманістичної школи стала основою протестантських гімназій та єзуїтських колегіумів, а відтак фізичне виховання набувало все більшого поширення, збагачувався його зміст та методика. Важливо підкреслити, що упровадженням фізичного виховання релігійні реформатори успішно дали відповідь на запит модерного європейського суспільства. Водночас, небачений за масштабами успіх нової гуманістичної школи, динамічне інституціювання нових закладів освіти в країнах Європи було

яскравою верифікацією виправданості гуманістичної освіти, затребуваності цілісного підходу до освіти і виховання особистості.

ЛІТЕРАТУРА

- Історія європейської цивілізації. Епоха Відродження. Історія. Філософія. Наука і техніка* (2020). / за ред. Умберто Еко; пер. з італ. О. Колодяжної, Ю. Григоренко, Т. Топалової, Г. Трифонової, Т. Поклад. Харків. (*History of European Civilization. The Renaissance. History. Philosophy. Science and Technology* (2020) / ed. Umberto Eco; trans. From Italian. O. Kolodyazhna, Yu. Grigorenko, T. Topalova, G. Tryfonova, T. Poklad. Kharkiv).
- Год, Б. В. (2004). *Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII століття)*. Полтава. (God, B. V. (2004). *Education in the era of the European Renaissance (middle of the 14th – beginning of the 17th century)*. Poltava).
- Ratio Studiorum: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти* (2008) / пер. з лат. Р. Паранько ; пер. з англ. А. Маслюх. Львів. (*Ratio Studiorum: The Study System of the Society of Jesus. The System of Jesuit Education* (2008) / translated from Latin by R. Paranko; translated from English by A. Maslyukh. Lviv).
- Конституції Товариства Ісуса та їх Додаткові Норми* (2005) / пер. з англ. А. Маслюх. Львів. (*Constitutions of the Society of Jesus and their Additional Norms* (2005) / translated from English by A. Maslyukh. Lviv.).
- Цебрій, І. В. (2011) *Духовно-моральна парадигма в творчій спадщині ранньохристиянських наставників середньовічної Європи*. Полтава. (Tsebriy, I. V. (2011) *Spiritual and moral paradigm in the creative heritage of early Christian mentors of medieval Europe*. Poltava.).
- Лютер, М. (1992). Послання до радників усіх міст землі німецької. Про те, що їм слід засновувати й підтримувати християнські школи. *Время молчания прошло: Избранные произведения 1520-1526 гг.* Ю. А. Голубкина (ред.), (сс. 153-177).
- Котлярів, П. (2020). *Філіп Меланхтон. Фенікс Реформації*. Київ : Дух і Літера. (Kotlyarov, P. (2020). *Philip Melancthon. Phoenix of the Reformation*. Kyiv: Spirit and Letter).
- Camerarius, Joachim (1536). Praecepta vitae puerilis [...]. Vitae morumque [...] praecepta exposita versibus. De gymnasiis dialogus. Basel. URL: <https://mateo.uni-mannheim.de/camena/camer3/jpg/s004.html>

SUMMARY

Basenko Ruslan. “Perfectio Hominis”: Physical Education in Early Modern Ideas About Holistic Education and Formation of a Perfect Personality.

The article is devoted to a comparative historical and pedagogical analysis of the understanding of the content, role and significance of physical education in the secular and religious worldview systems of the early modern period. The ideological and intellectual discussion about the significance of physical education is considered, its substantive dynamics are traced depending on the development of humanism in the early modern period: Christian, Renaissance, Protestant, Catholic. It is emphasized that the development of the Renaissance idea of the holistic education of the individual led to the active integration of the idea of physical education into early modern educational practices that were focused on the formation of a perfect personality (perfectio hominis). It is noted that with the development of early modern society, physical education gradually emerged from

the shadow of the Middle Ages, philosophers began to actively discuss its importance, and school reformers successfully and constructively integrated physical education into the educational process of that time.

It is noted that, developing the idea of holistic education, the leaders of secular and religious humanism significantly contributed to the actualization and implementation of the idea of physical education and development of physical culture of the individual into broad educational practice. In the intellectual environment of Christian and Renaissance humanism, the idea of physical education grew and was theoretically enriched, its consistency with the ethical and moral growth of the individual was proven, the earthly and heavenly, the physical and spiritual gradually acquired harmony and integrity, and the characteristic Middle Ages disappeared. The practical implementation of physical education belongs to religious reformers who defined education as the key means and environment for the dissemination of the updated Christian teaching. Despite the obvious religious motivation, the development of education received an exceptional impulse in terms of scale. The new model of the humanistic school became the basis for Protestant gymnasiums and Jesuit colleges, and then physical education became more and more widespread, its content and methodology were enriched.

It is concluded that the dynamic institutionalization of humanistic education in European countries was a clear verification of its justification and the demand for a holistic approach to education and upbringing of the individual.

Key words: *holistic education, personality, physical education, humanism, anthropocentrism, perfect personality ("perfectio hominis"), early modern times, Christian humanism, Renaissance humanism, Catholic (post-Tridentine) humanism, Protestant humanism.*

УДК 37.8:159.935

Оксана Гузенко

КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ORCID ID 0000-0003-2080-6178

DOI 10.24139/2312-5993/202.06/171-186

ФОРМУВАННЯ ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У статті досліджується роль неформальної освіти у формуванні трансверсальних компетентностей як ключового чинника професійного та особистісного розвитку. Проведено аналіз сучасних європейських ініціатив та практик, що демонструють ефективність використання неформального навчання для розвитку навичок, необхідних в умовах глобалізованого світу. Особливу увагу приділено потенціалу адаптації цих практик до української системи освіти. Основні результати дослідження підкреслюють значущість інтеграції інноваційних підходів до навчання протягом життя для забезпечення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці.

Ключові слова: *трансверсальні компетентності, неформальна освіта, навчання протягом життя, європейські практики, професійний розвиток, освітні інновації.*

Постановка проблеми. *У сучасному світі глобалізації, швидких технологічних змін та міжкультурних взаємодій все більшого значення*